

LUCIANA M. JINGA, ȘTEFAN BOSOMITU
[coordonatori]

ÎNTRE TRANSFORMARE ȘI ADAPTARE

ASPECTE ALE COTIDIANULUI ÎN REGIMUL COMUNIST DIN ROMÂNIA

**Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor
Comunismului și Memoria Exilului Românesc**
Volumul VIII, 2013

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc
Str. Alecu Russo, nr. 13-19, et. V, ap. 11, sector 2, București, România
Tel. +40213167565; +40213167557
Fax +40213167552
www.iicmer.ro
E-mail: office@iicmer.ro

© 2013 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506

București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

INSTITUTUL DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI
ȘI MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Între transformare și adaptare. Aspecte ale cotidianului în regimul comunist din România /
Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. – Iași:
Polirom, 2013

ISSN 1842-5771

Printed in ROMANIA

**ANUARUL
INSTITUTULUI DE INVESTIGARE
A CRIMELOR COMUNISMULUI ȘI MEMORIA
EXILULUI ROMÂNESC**

ADVISORY BOARD

Ovidiu BURUIANĂ (Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași)

Adrian CIOROIANU (Universitatea din București)

Dennis DELETANT (Georgetown University, Washington, D.C.)

Dorin DOBRINCU (Arhivele Naționale ale României, București)

Radu IOANID (Washington, D.C.)

Andi MIHALACHE (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, Iași)

Mihaela MIROIU (Școala Națională de Studii Politice
și Administrative, București)

Andrei MURARU (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului
și Memoria Exilului Românesc, București)

Andrei PIPPIDI (Universitatea din București)

Stelian TĂNASE (Universitatea din București)

Virgil ȚÂRĂU (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor
Securității, București)

Dinu ZAMFIRESCU (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului
și Memoria Exilului Românesc, București)

Ascultând Radio *Europa Liberă* în România lui Nicolae Ceaușescu¹

My paper highlights the role that Radio Free Europe played in the Romanians' everyday life during Nicolae Ceausescu's regime. Using as a starting point the surveys regarding the audience of this radio station, I will show that during the 1980s RFE attracted an increasing number of regular listeners and I will point out that this development and also listeners' preferences for certain programs is very much related to the changing political conditions taken place both in Romania and abroad. The second and the third part of my paper will highlight from different perspectives, that of the Romanian secret police, the Securitate, and that of the RFE listeners who managed to send their letters to their favourite radio station, the importance gained by the listening to RFE in Romanians' everyday life and how a mundane activity such as tuning one's radio on the RFE's frequency became a means of everyday resistance to the Nicolae Ceausescu's regime.

Keywords : Radio Free Europe, daily life, audience surveys, Securitate, letters.

---

1. Research for this paper was supported by CNCS-UEFISCSU, PN-II-RU-TE-2012-3-0077.

Introducere

Rezultatele celui de-al patrulea sondaj de opinie privind percepția românilor asupra comunismului realizat în perioada noiembrie-decembrie 2011 de Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc și Centrul de Sondare a Opiniei Publice au indicat faptul că 34% dintre românii intervievați au ascultat în perioada comunistă postul de radio *Europa Liberă* (în continuare REL), în timp ce un procent semnificativ de 47% au identificat ca pozitivă influența pe care posturile de radio străine recepționate pe teritoriul României au avut-o asupra populației în aceeași perioadă de dinainte de decembrie 1989¹.

Fără a împărtăși întru totul concluzia sondajului potrivit căreia numărul ascultătorilor posturilor de radio străine „*înainte de 1989 este scăzut în raport cu așteptările și cu diverse estimări*”², lucrarea mea își propune să evidențieze, inclusiv din perspectiva procentelor de audiență, rolul important pe care REL l-a avut în viața cotidiană a românilor din perioada regimului lui Nicolae Ceaușescu. În acest sens, voi utiliza trei categorii importante de surse: sondaje privind audiența REL, scrisorile trimise departamentului românesc al REL și, nu în ultimul rând, documentele elaborate de către fosta Securitate comunistă pe marginea monitorizării fenomenului ascultării de către populație a acestui post de radio.

Din punct de vedere metodologic, prima parte a lucrării, cea mai consistentă, va analiza diacronic și cantitativ evoluția audienței postului de REL și a programelor sale în perioada 1978-1989, având în vedere profilul acestora, dar și schimbările politice și economice din România și din blocul sovietic apărute în acest interval de timp care au influențat opțiunea ascultătorilor români pentru diferitele emisiuni ale acestui post de radio. Microanaliza vieții cotidiene din perspectiva unei practici *minore*³, cum ar fi ascultarea postului de radio *Europa Liberă*, este în măsură să identifice o anumită autonomie de acțiune a individului în planul existenței sale de zi cu zi față de limitele trasate oficial. Totodată, o astfel de perspectivă de analiză poate

-
1. *Atitudini și opinii despre regimul comunist din România* (23 Ianuarie 2012), http://www.iiccr.ro/pdf/ro/sondaj/raport_iiccrmer.pdf (consultat la data de 29.08.2013).
  2. *Percepția românilor asupra comunismului*. Sondaj IICCMER-CSOP, noiembrie-decembrie 2011, p. 2, http://www.iiccr.ro/pdf/ro/sondaj/interpretare_sondaj.pdf (consultat la data de 29.08.2013).
  3. Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1984, p. 49.

surprinde potențialul non-conformist sau de *rezistență cotidiană*¹ al unei acțiuni banale, cum ar putea fi caracterizată audierea programelor unui post de radio străin, față de un regim politic opresiv. În legătură cu acest aspect, ascultarea REL poate fi considerată o ilustrare a conceptul lui Alf Lüdtke de *Eigen-Sinn*. Acesta se referă la eforturile depuse de către o persoană de a-și crea un spațiu individual care să-l protejeze de omniprezența unei autorități coercitive, dar și de interacțiunile cu ceilalți asemenea ei, și care să-i permită satisfacerea propriilor interese². Așa cum voi arăta pe parcursul lucrării, ascultarea REL era o întreprindere individuală, care avea loc de obicei în intimitatea protectoare a locuinței personale și doar ocazional în preajma unora din membrii familiei sau a prietenilor apropiați, de teama unei nedorite intervenții corigibile din partea organelor de Securitate. Totodată, din perspectiva subiectului abordat, acel spațiu individual desemnat de *Eigen-Sinn* nu are doar o conotație pur spațială. El are în vedere de asemenea faptul că ascultarea postului de radio *Europa Liberă* a construit, la nivel mental și pe baza operaționalizării informației primite în acest fel, un cadru autonom de gândire. Acesta a justificat implicarea individuală într-o serie de acțiuni de *rezistență cotidiană* împotriva regimului comunist român și care au exprimat protestul într-o formă aparent inofensivă și mai greu detectabilă de autoritatea politică. În același timp, o perspectivă analitică consumatoristă, nu atât asupra radioului ca bun de consum în sine, ci asupra utilizării sale pentru audierea emisiunilor transmise de REL, este în măsură să pună în evidență semnificațiile multiple pe care le dobânda banalul fapt al ascultării acestui post de radio. Analiza sondajelor de audiență a REL indică faptul că emisiunile sale muzicale reprezentau principalul punct de atracție pentru segmentul tânăr al ascultătorilor acestui post de radio. Pentru celelalte categorii de vârstă, REL a reprezentat în primul rând un mijloc de informare asupra situației politice interne și externe, care depășea barierele cenzurii oficiale și pe cele ale *Cortinei de Fier*. Încadrarea de către organele de Securitate a acțiunii de ascultare a acestui post de radio în categoria acțiunilor „ostile”, „dușmănoase” la adresa regimului comunist român avea în vedere nu doar tonul critic al emisiunilor REL privind rezultatele conducerii lui Nicolae Ceaușescu, dar și contactul nefiltrat cu informația oferit de acestea în legătură cu principalele evoluții din plan intern și extern. În acest context, ascultarea postului de radio *Europa Liberă* a devenit un mijloc al rezistenței cotidiene a populației față de regimul comunist român. O asemenea catalogare nu este rezultatul acceptării mimetice a interpretării ca „dușmănoasă”

1. Conform lui James C. Scott, *rezistența cotidiană* reprezintă principala formă de luptă a grupurilor subordonate împotriva puterii și dominației, în momente diferite de cele ale contestării sale directe. A se vedea, în acest sens, James C. Scott, *Weapons of the Weak : Everyday Forms of Peasant Resistance*, Yale University Press, New Haven, 1985 și *Domination and the Arts of Resistance : Hidden Transcripts*, Yale University Press, New Haven, 1990.
2. A se vedea, Alf Lüdtke (ed.), *The History of Everyday Life. Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1995 și Ester von Richthofen, *Bringing Culture to the Masses. Control, Compromise and Participation in the GDR*, Berghahn Books, New York, 2008, pp. 9, 12.

pe care organele de Securitate o dădeau acțiunii de a pune radioul pe frecvența REL. Din contră, ea are în vedere faptul că o atare opțiune evidențiază experiența detașării individuale în raport cu normele oficiale și care conferă substanțialitate eforturilor sale „de a trăi în adevăr”.

Sondajele de audiență

O primă categorie de surse care va indica rolul important al REL în viața cotidiană a românilor este reprezentată de sondajele privind audiența acestui post de radio în perioada regimului lui Nicolae Ceaușescu. În general, astfel de documente erau elaborate nu doar pentru România, cât și pentru celelalte țări est-europene (Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria), unde REL emitea. Ele conțineau interpretarea rezultatelor chestionarelor aplicate refugiaților sau vizitatorilor proveniți din aceste țări de către specialiști ai REL în colaborare cu institute de sondare a opiniei publice din Occident. Aceste rapoarte erau elaborate periodic (anual sau chiar trimestrial) și ofereau informații despre obiceiurile de ascultare, identifica care erau cele mai audiate emisiunile ale REL și uneori profilul ascultătorului lor. În acest context, trebuie menționat faptul că aceste sondaje de audiență erau documente de uz intern, a căror rezultate erau folosite doar în vederea îmbunătățirii sau reorganizării grilei de programe a REL.

Analiza mea asupra sondajelor de audiență se va concentra pe perioada 1978-1989. Această opțiune are în vedere două considerente. Primul privește faptul că, în acest interval, analizele privind situația audienței REL au fost realizate periodic și că a existat o anumită continuitate în ceea ce privește modalitatea de măsurare a audienței (a emisiunii în sine și nu a categoriei de programe din care ea făcea parte). În al doilea rând, în această perioadă nu au existat schimbări majore în ceea ce privește grila de programe a departamentului românesc al REL.

Primul element al analizei va fi reprezentat de cota de audiență pe care posturile de radio occidentale și în special REL le aveau în România comunistă. Coroborând datele tuturor sondajelor elaborate de către *Audience and Public Opinion Research Department* din cadrul REL pentru perioada 1978-1989, rezultă următoarea situație în ceea ce privește audiența românească a posturilor de radio occidentale¹:

1. RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe, 1979-1980, January 1981, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe, 1981-early 1982, June 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2, Box 5, East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1983-early 1984, September 1984, RFE/RL. Listening to Western Radio in Romania, July 1984, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1984/early 1985, July 1985, HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1985/early 1986, April 1986, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1986, June 1987, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1987, November 1988, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion

1978 – începutul anului 1979	1979 – începutul anului 1980	1981 – începutul anului 1982	1982 – începutul anului 1983	1983 – începutul anului 1984	1984 – începutul anului 1985	1985 – începutul anului 1986	1987	1988
69%	67%	71%	75 %	81%	83%	82 %	88 %	85 %

Analiza acestor cifre indică în mod clar o creștere a audienței posturilor de radio occidentale începând cu 1981 și în continuare pe tot parcursul anilor 1980. Sporirea numărului de ascultători ai posturilor de radio străine în 1981 poate fi explicată prin interesul manifestat de aceștia în legătură cu evoluția situației din Polonia. În același timp, consolidarea acestei tendințe ascendente, începând cu anul 1983, este explicabilă dacă se are în vedere situația în care se găsea România în acea perioadă. Izolarea politică din ce în ce mai accentuată a țării pe plan extern, în paralel cu subordonarea întregii mass-media în scopul promovării cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu, au sporit nevoia de informare a populației. Astfel, aceasta a fost nevoită să se orienteze spre posturile de radio occidentale, care au devenit pentru ea unica sursă credibilă de informare privind situația reală din țară și din plan extern.

Dintre posturile de radio care emiteau pe teritoriul României, pe primul loc în topul preferințelor românilor se situa REL, urmat de *Vocea Americii* (VOA), *BBC* și *Deutsche Welle* (DW). Această poziționare a REL s-a datorat unor condiții obiective care aveau în vedere modul și scopul pentru care acest post de radio a fost creat. Spre deosebire de VOA, BBC sau DW, REL a fost organizat încă de la începuturile sale ca o alternativă la mass-media internă controlată de partidele-stat comuniste din țările satelit ale Uniunii Sovietice. Asumându-și rolul unui post de radio intern, REL și-a structurat o grilă de programe menită a satisface cerințele specifice, informaționale și culturale, ale publicului său din statele europene acoperite de transmisiunile departamentelor sale naționale¹. Astfel, durata mai lungă a emisiei, ca de altfel și diversitatea programelor sale au asigurat REL primul loc în ierarhia celor mai ascultate posturi de radio străine din România.

Analiza rezultatelor sondajelor de opinie pune în evidență următoarele cifre de audiență ale principalelor stații de radio occidentale care emiteau pe teritoriul României²:

Research, March 1986-November 1988; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1988 (Preliminary Report), April 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990.

1. Arch Puddington, *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty*, The University Press of Kentucky, Lexington, 2000, pp. IX-X, 5-6, 10, 17, 47; Robert T Holt, *Radio Free Europe*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1958, pp. 17-23.
2. RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe, 1979-1980, January 1981, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe, 1981-early 1982, June 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2, Box 5 East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983; RFE/RL.

	1978 – începutul anului 1979	1979-1980	Toamna 1980*	1981 – începutul anului 1982	1982 – începutul anului 1983	1983 – începutul anului 1984
REL	53 %	53 %	64 %	58 %	64 %	63 %
VOA	15 %	14 %	10 %	21 %	24 %	26 %
BBC	19 %	14 %	11 %	10 %	20 %	19 %
DW	6 %	5 %	5 %	6 %	10 %	8 %

* Nașterea Solidarității

	1984 – începutul anului 1985	1985 – începutul anului 1986	1986 – începutul anului 1987	1987	1988	1989 Trim. I
REL	61 %	61 %	61 %	64 %	63 %	63 %
VOA	23 %	28 %	31 %	36 %	31 %	31 %
BBC	18 %	20 %	22 %	21 %	25 %	25 %
DW	10 %	11 %	11 %	12 %	16 %	16 %

Analizând datele de la sus, cu referire la REL, se poate constata o creștere a audienței acestui post de radio pe parcursul anilor 1980 în două momente distincte : în contextul evenimentelor din Polonia și în legătură cu intensificarea și diversificarea manifestărilor cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu începând cu anul 1983. Creșterea permanentă a procentului de ascultători ai REL pe parcursul anilor 1980, ca de altfel și evoluția ușor ascendentă înregistrată în intervalul 1987-1989, pot fi explicate dacă se are în vedere situația existentă în România, dar și evenimentele petrecute pe plan extern. Subordonarea mass-mediei românești promovării fenomenului adulării publice a liderului comunist român a determinat o lipsă acută a oricărei informații legate de situația internă și externă a țării, dar și o reducere până la dispariție a emisiunilor de divertisment sau a celor care nu aveau subiecte politice din programul Radioteleviziunii Române, mai ales în cea de-a doua jumătate a anilor 1980. Totodată, adâncirea crizei politice și economice a regimului comunist român a determinat un interes sporit din partea populației pentru informații corecte despre situația din România și evoluțiile din plan extern, cu referire mai ales la încercările lui Mihail Gorbaciov de reformare a sistemului socialist din Uniunea Sovietică.

Listening to Western Radio in East Europe 1983/early 1984, September 1984, RFE/RL. Listening to Western Radio in Romania, July 1984, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1984/early 1985, July 1985, HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985 ; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1985/early 1986, April 1986, RFE/RL. Executive Summary Second Quarter 1986, June 1986, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1986, June 1987, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1987, November 1988, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988 ; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1988, April 1989, RFE/RL. Executive Summary First Quarter 1989, May 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990.

Totodată, această succesiune a evenimentelor este în măsură să explice de ce în a doua jumătate a anilor 1980 departamentul românesc al REL a avut cele mai mari cifre de audiență dintre toate celelalte servicii naționale est-europene ale acestui post de radio : 61 % în 1986, respectiv 64% pe la mijlocul anului 1987 și în prima parte a anului și 1988¹.

Poziția de frunte deținută de REL în topul stațiilor de radio occidentale ascultate pe teritoriul României era susținută de o frecvență ridicată a ascultării acestui post de radio. În perioada 1978-1989, ascultătorul tipic al REL audia emisiunile acestui post de 4 până la 7 ori pe săptămână, cel al VOA și BBC asculta programele lor de 2-3 ori pe săptămână, iar emisiunile DW erau ascultate cu regularitate de 1-2 ori pe săptămână. În plus, într-un clasament al celor care audiau de 4 până la 7 ori pe săptămână emisiunile posturilor de radio occidentale, REL ocupa, de asemenea, primul loc. Astfel, în 1983, 49 % dintre ascultătorii REL, 19% dintre cei ai VOA, 27% dintre cei ai BBC și 8% din cei ai DW audiau emisiunile acestor posturi de 4 până la 7 ori pe săptămână. Pentru anul următor, se constată o scădere a procentajului celor care ascultau în mod regulat (4-7 ori pe săptămână) REL (46%) și BBC (19%) și o creștere surprinzătoare pentru VOA (26%) și DW (20%). Anul 1986 aduce o sporire a numărul ascultătorilor regulați ai celor patru posturi de radio : REL-53%, VOA-27 %, BBC-24% și DW-20 %. Din păcate, pentru anul 1987, nu am identificat decât procentajul aferent pentru REL care preciza că 50% dintre ascultătorii săi audiau emisiunile sale de 4-7 ori pe săptămână. Pentru perioada rămasă până în 1989, sondajele de opinie nu conțin date privind evoluția acestei frecvențe de audiență pentru nici o stație de radio occidentală care emitea pe teritoriul României².

Rezultatele sondajelor alcătuiau, de asemenea, și un clasament al emisiunilor REL, în funcție de procentul ascultătorilor lor, respectiv de grupa de programe din care ele făceau parte. Evident și în cazul acestor grupe, criteriul de ierarhizare era tot cel procentului de audiență.

1. RFE/RL. Executive Summary Second Quarter 1986, June 1986, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988 ; RFE/RL. Executive Summary First Quarter 1988, May 1988, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988 ; RFE/RL. Executive Summary Second Quarter 1987, October 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988.
2. RFE/RL. RFE Listening Patterns in Romania, February 1980, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980 ; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1981-early 1982, June 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 5, East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983 ; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1983/early 1984, September 1984, RFE/RL. Listening to Western Radio in Romania, July 1984, RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1984/early 1985, July 1985, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985 ; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1986, June 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988.

Emisiunile REL erau împărțite în trei mari categorii. Prima categorie includea programe cu profil politico-informativ și care se adresau unei audiențe generale. Cel de al doilea tip de emisiuni se adresa cu precădere, dar nu exclusiv, unui anumit segment al ascultătorilor REL și abordau subiecte din domeniul vieții culturale, religioase și sportive din plan intern și extern. Ultima categorie includea programe destinate unor grupuri țintă de ascultători.

Organizarea analizei asupra emisiunilor REL va ține cont de poziționarea acestora în cadrul celor trei categorii de programe identificate anterior. În cadrul fiecăreia dintre aceste grupe, voi identifica programele care le alcătuiau, precum și profilul lor tematic. Totodată, cifrele de audiență pentru emisiunile REL nu vor fi redată decât ocazional pentru a nu încărca inutil textul și mai ales pentru a-l păstra în limitele de spațiu rezonabile pe care le presupune o astfel de analiză. În schimb, datele de audiență pentru fiecare an în parte din intervalul 1978-1989 vor fi analizate și interpretate pentru a pune în evidență dinamica audienței emisiunilor lor REL în legătura cu evoluția situației politico-economice din România.

Programele REL¹ care se adresau unei audiențe generale erau următoarele : știrile și *Programul Politic*, *Actualitatea românească*, *De vorbă cu ascultătorii* și *România și drepturile omului*, *Din lumea comunistă*, *Radio Magazin*, *Comentariul de la Washington*, *Convorbiri istorice*, *Editorialul săptămânii* și *Articolul zilei*.

Știrile și *Programul Politic* (care includea și revista presei) acopereau, cu precădere, evoluția situației internaționale. *Actualitatea românească*, *De vorbă cu ascultătorii* și *România și drepturile omului* analizau evenimentele din România, plecând în cazul ultimelor programe de la scrisorile trimise, prin diferite mijloace, de ascultătorii din țară. Aceste cinci emisiuni care se bucurau nu doar de o audiență însemnată, dar erau încadrate printre programele preferate ale ascultătorilor români ai REL.

Analiza rezultatelor sondajelor de opinie din perioada 1978-1989² pune în evidență faptul că cea mai audiată emisiune a REL era programul de știri. Acesta și-a menținut în perioada 1978-1989 cel mai ridicat procentaj de audiență (95-99%) dintre toate emisiunile serviciului românesc al REL, situație la care a contribuit și faptul că

-
1. Mulțumesc domnului Liviu Tofan și colegei mele, Ioana Macrea-Toma, pentru sprijinul acordat în identificarea denumirilor românești a emisiunilor REL.
  2. RFE/RL. Romanian Listeners' Exposure to and Evaluation of RFE programs, April 1980, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980 ; RFE/RL. The Program Preferences of Romanian RFE Listeners Related to Some Quantifiable Factors, July 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 5, East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983 ; RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners August 1984, RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners, November 1985, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985 ; RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners Survey Period June 1986-February 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988 ; The Romanian Broadcast's Programming 1988, November 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990.

programul de știri era difuzat zilnic, din oră în oră, pe durata a 10 minute¹. Creșterea ușoară a cotei de audiență spre sfârșitul intervalului poate fi explicată prin penuria de informații (corecte) privind situația din țară și cea de pe plan extern și care se datora aceluiași cauze identificate anterior în cazul sporirii audienței posturilor de radio străine și în special cea a REL, în perioada anilor 1980.

Începând cu anul 1983, se constată o creștere importantă a interesului publicului românesc pentru emisiunile care tratau subiecte de politică internă. Astfel, *Programul Politic* va pierde teren în favoarea emisiunilor *Actualitatea românească*, *România și drepturile omului*, *De vorbă cu ascultătorii*. Această tendință era cu atât mai evidentă cu cât *România și drepturile omului*, *De vorbă cu ascultătorii* aveau o singură ediție originală pe săptămână, în timp ce *Programul Politic* era o emisiune zilnică. Creșterea audienței emisiunilor care tratau subiecte de politică internă după 1983 a avut, în principal, aceleași cauze care au determinat popularitatea extrem de mare a programului de știri al REL: nevoia de informare a populației în condițiile concentrării aproape exclusive a mass mediei românești pe prezentarea activității politice a lui Nicolae Ceaușescu.

Totodată, datele sondajelor au pus în evidență o creștere a interesului publicului român pentru două emisiuni: *Radio Magazin* și *Din lumea comunistă* în cea de-a doua jumătate a anilor 1980. *Radio Magazin* era un program care îmbina informația politică, științifică cu cea din domeniul artei, iar sporirea numărului său de ascultători indica diminuarea sau lipsa unor emisiuni de acest fel în mass media românească. În schimb, *Din lumea comunistă* analiza situația din celelalte țări ale blocului sovietic, dar și pe cea a partidelor comuniste care nu se aflau la putere. Creșterea audienței acestei emisiuni s-a datorat probabil interesului manifestat de publicul român pentru reformele lui Mihail Gorbaciov din Uniunea Sovietică, dar și pentru eventualele consecințe pe care aplicarea lor le-ar fi generat la nivelul întregului bloc estic. Aceasta cu atât mai mult cu cât regimul lui Nicolae Ceaușescu a limitat informația care ajungea la populație privind încercările de reformare a sistemului sovietic și s-a opus în mod direct republicării lor în România².

Comentariul de la Washington era o emisiune săptămânală, care discuta evoluțiile politice din Statele Unite ale Americii și care, la rândul său, și-a pierdut din numărul de ascultători pe fondul creșterii interesului populației pentru subiecte de politică internă. Cu toate acestea, cota sa de audiență a rămas de peste 20%. Programul *Convorbiri istorice*, difuzat tot săptămânal, oferea publicului român informații inaccesibile despre istoria națională, în contextul eforturilor regimului comunist de a crea prin fals o istorie comună a partidului și a poporului român. Deși era o emisiune relativ nouă în grila de programe a REL, ea a atras în cursul anilor 1980 un număr din ce în ce mai mare de ascultători. După o perioadă de relativ declin al audiențelor,

1. Mulțumesc domnului Liviu Tofan pentru amabilitatea de a-mi fi furnizat informații despre profilul unora dintre emisiunile REL.
2. Anneli Ute Gabanyi, *The Ceausescu Cult*, The Romanian Cultural Foundation Publishing House, Bucharest, 2000, pp. 343-354.

emisiunile *Editorialul săptămânii* și *Articolul zilei* (selectat din presa străină) au început să recupereze teren în a doua jumătate a anilor 1980, probabil în contextul reducerii alternativelor informaționale din mass media românească.

Sport, *Cvartet duminical*, *Povestea vorbeii*, *Teze și antiteze la Paris*, *Univers American*, *Lumea creștină*, *Perspective europene*, *Lumea ideilor*, *Serviciul Religios* erau programe care se adresau cu precădere, dar nu exclusiv, unui anumit segment al ascultătorilor REL¹. *Teze și antiteze la Paris*, *Univers American*, *Perspective europene* analizau, în context geografic, diferit evoluțiile din domeniul literaturii, artei și filosofiei. Adresându-se unui auditoriu cu pregătire superioară, aceste emisiuni, alături de *Povestea vorbeii*, *Lumea ideilor* (care prezenta interviuri cu intelectuali de seamă) au câștigat treptat în audiență pe tot parcursul anilor 1980 (cu excepția *Perspectivelor europene*). Această evoluție este explicabilă nu doar prin calitatea respectivelor programe, ci și prin lipsa unor emisiuni de acest profil din grila Radioteleviziunii române.

Emisiunile *Sport*, *Cvartet duminical* (cu tematică variată abordând subiecte din domeniul științei, vieții culturale occidentale sau modei), dar și cele cu tematică religioasă (*Lumea creștină*, în cadrul căreia erau discutate diferitele curente religioase într-un context filosofic mai larg, respectiv *Serviciul Religios*, care conținea transmisiuni ale slujbei ortodoxe de duminică) au înregistrat, de asemenea, o creștere constantă a numărului de ascultători în perioada analizată. Această dezvoltare trebuie pusă în legătură cu concentrarea mass mediei românești aproape exclusiv pe emisiuni cu subiecte politice, dar pe nevoia unei părți a populației de a găsi, probabil, inclusiv prin intermediul radioului, o îndrumare spirituală în fața realităților sumbre din țară.

Ultima categorie de programe ale REL erau cele destinate unor grupuri țintă de ascultători²: trei emisiuni vizau categoria tinerilor și una comunitatea neo-protestantă din România. Investiția în timpul de emisie pentru programele destinate tinerilor avea la bază două considerente: fidelizarea acestei categorii sociale în vederea transformării lor, în timp, în ascultători fideli ai REL³, respectiv ponderea ridicată a populației tinere (până în 35 de ani) în rândul celor care ascultau acest post de radio. *Tinerama*

1. RFE/RL. Romanian Listeners' Exposure to and Evaluation of RFE programs, April 1980, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980; RFE/RL. The Program Preferences of Romanian RFE Listeners Related to Some Quantifiable Factors, July 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 5, East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983; RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners August 1984, RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners, November 1985, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985; RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners Survey Period June 1986-February 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988; The Romanian Broadcast's Programming 1988, November 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990.
2. *Ibidem*.
3. Ioana Măgura Bernard, *Directorul postului nostru de radio*, Editura Curtea Veche, București, 2007, pp. 26-27.

era un program care aborda problemele cu care se confruntau tinerii în România, dar nu numai, în timp ce *Metronom* și *Topul săptămânii* erau emisiuni muzicale. Deși în cadrul audienței generale de-a lungul perioadei studiate, aceste emisiuni au avut scoruri relative modeste, dar nu neglijabile (până la 20% *Tinerema* și *Metronom*, sub 10% *Topul săptămânii*), în categoria grupului de tineri, mai ales a celor cu vârsta cuprinsă între 18-20 de ani, procentul de audiență depășea 40%. Succesul acestor emisiuni era legat în primul rând de reticența regimului de la București de a permite postului de radio național de a concura REL cu programe similare pentru acest segment de ascultători de radio. În acest context, este important de menționat faptul că *Metronom* a fost inițial o emisiune a Radio București, care a fost întreruptă din motive ideologice. *Serviciul evanghelic*, care conținea, de asemenea, transmisiuni ale slujbei religioase destinate comunității neo-protestante, și-a menținut aproximativ aceeași cota de audiență de audiență (de 6%) în cea de-a doua jumătate a anilor 1980. Introducerea acestei emisiuni în grila REL, ca de altfel și audiența relativ constantă de care aceasta a beneficiat, demonstrează indirect influența din ce în ce mai mare a cultelor neo-protestante în rândul populației românești.

Radio București a rămas de departe cel mai ascultat post de radio din România, depășind REL în privința numărului de ascultători. De asemenea, rezultatele sondajului din 1982-1983 puneau în evidență faptul că de două ori și jumătate mai mulți români ascultau de 4 până la 7 ori pe săptămână Radio București decât REL. La o primă vedere, aceste date ar indica faptul că serviciul românesc al REL nu ar fi reușit să-și atingă scopul pentru care a fost creat, acela de a deveni un substitut pentru postul național de radio controlat de către regimul comunist. Însă o analiză a condițiilor interne din perioada 1978-1989 conduce spre o concluzie mai nuanțată, dacă nu contrară, celei menționate anterior. De obicei, Radio București era ascultat, în primul rând, pentru știrile oficiale pe care orice cetățean trebuia să le cunoască și pentru informațiile de interes general (cum ar fi, buletinul meteo, starea cotelor Dunării). Datele oferite de sondajele REL indică faptul că, cel puțin până la începutul anului 1985, postul național de radio a fost ascultat și pentru programele sale de divertisment (muzică, sport, teatru radiofonic), care permiteau celui care le audia să se angajeze în alte activități. REL, ca și celelalte stații de radio occidentale, erau ascultate în special pentru emisiunile sale informative care necesitau un grad ridicat de atenție din partea auditoriului său. De asemenea, Radio București putea fi ascultat fără nici o problemă de ordin tehnic, oriunde și fără teama de a atrage intervenția punitivă și corectoare din partea autorităților regimului comunist român¹. În comparație, 9 din 10 români ascultau REL acasă sau în compania unor prieteni apropiați, luând permanent

1. RFE/RL. The Differential Impact of News as Broadcast by Communist Radio Stations and by RFE, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1979-1980, January 1981, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 5, East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983; RFE/RL. Listening to Western Radio in Romania July 1984, Listening to Western Radio in East Europe 1984/early 1985, July 1985, OSA Archivum,

măsurile de precauție pentru a nu fi auziți de vecini sau de alți membri ai familiei, în general copii, care puteau ușor divulga unei terțe persoane preferințele în materie radiofonică ale rudelor apropiate¹.

Deși nu se poate exclude, din motivele menționate anterior, orientarea publicului român spre Radio București în general, și spre emisiunile sale de știri în special, subordonarea acestuia promovării cultului personalității lui Nicolae Ceaușescu și a abordării preponderente a unor subiecte politice a redus corespunzător ponderea divertismentului din grila sa de programe. O evoluție similară au cunoscut și emisiunile Televiziunii Române, în plus afectate de reducerea duratei de transmisie la 2 ore, în fiecare seară, spre sfârșitul anilor 1980. Rezultatul restrângerii opțiunilor în ceea ce posturile naționale de radio și televiziune a determinat o reorientare a populației spre alte formule media menite a-i satisface atât nevoia de informare, cât și pe cea de divertisment. Această tendință este confirmată, printre altele, de datele de audiență a REL pe ultimul trimestru al anului 1988. Ele indicau că durata medie de ascultare a REL a crescut, depășind cu mult limita de 60 de minute. În aceste condiții, departamentul românesc al REL avea cea mai mare durată medie de ascultare dintre toate celelalte servicii naționale ale acestui post de radio. Totodată, rezultatele privind audiența emisiunilor REL în anul 1988 a pus în evidență o creștere a interesului publicului român pentru întreaga grilă de programe, chiar și pentru acelea care, în mod normal, se adresau unui anumit segment de public. În plus, programele de divertisment și umor ale serviciului românesc al REL înregistrau o audiență peste media din celelalte state est-europene².

Așa cum voi arăta în cele ce urmează, intervalul orar în care REL era ascultat în România îl impunea ca o alternativă informațională și de divertisment la programele Televiziunii Române, considerate de marea majoritate a românilor ca reprezentând cea mai la îndemână modalitate de petrecere a timpului liber în fiecare seară.

Astfel, în 1986, serviciul românesc al REL a emis între orele 6 și 10 a.m. și de la 5 p.m. la 1 a.m. Duminica, emisiunea începea la 8 a.m. și continua fără întrerupere până la 1 a.m. Conform datelor sondajului din 1986, 95% dintre ascultătorii REL deschideau aparatele radio între orele 6 și 11 p.m., în timp ce doar 36% ascultau acest post de radio dimineața între orele 6 și 10 a.m. Cu excepția zilei de joi, când era programată în ediție originală *Tinerama*, iar intervalul dintre orele 5.10 și 6 p.m. era ocupat de emisiunea muzicală pentru tineret *Metronom*, care era audiată de 14% dintre ascultătorii REL, dintre care cea mai mare parte a lor fiind tineri.

Perioada de timp cuprinsă între orele 6 și 11 p.m. constituia prime-time-ul REL în România. Audiența creștea de la 37% în prima oră la 67% între orele 8-9 p.m. și

---

HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985.

1. RFE/RL. RFE Listening Patterns in Romania, February 1980, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980.
2. RFE/RL. Executive Summary Fourth Quarter 1988, RFE/RL. The Romanian Broadcast's Programming 1988, November 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990.

rămânea la un nivel de 51% până la ora 11 p.m. Între orele 6 și 7 p.m. erau difuzate următoarele emisiuni *Programul Politic* (7 ediții originale), *Editorialul săptămânii* (prima difuzare sâmbăta), *Comentariul de la Washington* (prima difuzare sâmbăta) și *De vorbă cu ascultătorii* (prima difuzare duminica). 2 din 3 ascultători deschideau radioul pe frecvența REL între orele 7 și 8 p.m. pentru *Actualitatea românească*, *Din lumea comunistă* (prima difuzare), *Univers American* (în reluare sâmbăta) și *Lumea creștină* (în reluare duminica). Intervalul cuprins între orele 8 și 9 p.m. reprezenta vârful audienței cu mai mult de 2 ascultători din 3, care optau pentru emisiunile REL: *Articolul zilei*, *Radio Magazin*, *Sport* (în cursul săptămânii), *România și drepturile omului* (prima difuzare sâmbăta), *Lumea ideilor și Selecțiuni din Actualitatea românească* (prima difuzare duminica). Între orele 9 și 10 p.m., 60% din ascultători audiau *Programul Politic*, *Editorialul săptămânii* (sâmbăta) și *De vorbă cu ascultătorii* (duminica). Nivelul audienței scădea la 51% între orele 10 și 11 p.m. Emisiunile programate în acest interval erau *Articolul zilei*, *Radio Magazin*, *Sport* (în reluare luna), *Perspective europene*, *Convorbiri istorice*, *Cvartet duminical* (duminica), *Povestea vorbei*, *Teze și antiteze la Paris* (redifuzată sâmbăta), *Univers american*. Ultimele trei emisiuni menționate aveau prima difuzare în zile diferite ale săptămânii, și așa cum am arătat anterior, abordau subiecte culturale, adresându-se, cu precădere, unei audiențe cu un nivel superior de pregătire. De la ora 11 p.m. până la mijlocul nopții, cifra de audiență scădea la 25%, în acest interval fiind difuzate în reluare *Actualitatea românească* (de luni până vineri), *Din lumea comunistă* (de luni până joi), *Convorbiri istorice* (duminica), *Povestea vorbei* (duminica). Până la închiderea programului erau difuzate reluări săptămânale ale *Programul Politic*, *Editorialul săptămânii* (sâmbăta), *Comentariul de la Washington* (sâmbăta) sau *De vorbă cu ascultătorii*¹.

În perioada 1987-1988, vârful audienței era atins în cursul săptămânii în intervalul 19.00-20.00, după ce crescuse în mod spectaculos în orele precedente. Cota de audiență se menținea mai mult sau mai puțin la acest nivel până la ora 22, când începea să scadă. Sâmbăta, vârful de audiență (45%) era atins între orele 21 și 22.00. Duminica seara, modelul de ascultare a REL era identic cu cel înregistrat cu o zi în urmă, deși la valori mai reduse. În schimb, ziua de duminică înregistra două vârfuri de audiență între orele 9 și 10, respectiv între orele 14 și 15².

O analiză generală a grilei de programe a TVR în perioada 1986-1987 pune în evidență faptul că durata emisiei sale în cursul săptămânii era de două ore (20.00-22.00),

1. RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners Survey Period June 1986-February 1987, September 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988.
2. RFE/RL. Listening Times in East Europe 1987-1988, January 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990. Vârful de audiență atins de REL duminica între orele 14 și 15 reprezenta o noutate, având în vedere că sondajul din 1986 consemna o scădere sub așteptări a audienței REL în intervalul dintre orele 12 și 16, pentru aceeași zi de duminică. A se vedea în acest sens, RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners Survey Period June 1986-February 1987, September 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988.

alocate televizorului, difuzării unui film artistic/serial sau a unui program artistic. La sfârșitul săptămânii, programul TVR era prelungit, incluzând și transmisii în timpul zilei¹.

Comparând cele două seturi de informații rezultă că marea majoritate a ascultătorilor REL preferau să audieze în cursul săptămânii emisiunile acestui post în locul celor difuzate de TVR. Mai mult, în 1986, vârful de audiență al REL a coincis cu durata aproximativă a programului de știri și a emisiunilor politico-culturale și/sau omagiale dedicate liderului PCR. De asemenea, și pentru anii 1987-1988, în intervalul de timp al programelor TVR transmise în zilele lucrătoare ale săptămânii, audiența REL se menținea la valori apropiate cotei înregistrate pentru orele 19.00 și 20.00 și care reprezenta vârful audienței sale. Sfârșitul de săptămână reprezenta pentru REL intervalul de maximă audiență la nivelul întregului său segment de public, în condițiile prelungirii duratei sale de transmisie în zilele de duminică². Spre deosebire de situația înregistrată în cursul săptămânii, vârfurile de audiență ale REL coincideau cu difuzarea de către TVR a programelor sale de divertisment (film artistic, *Album duminical*)³. Aceste rezultate indică faptul că ascultătorii REL nu găseau atractive nici segmentul de divertisment, nici programele politico-informative sau omagiale, deghizate într-un format de divertisment și transmise în zilele de sâmbătă, respectiv duminică, de către TVR.

Pentru perioada 1978-1989, sondajele de opinie subliniază, în mod constant, câteva caracteristici esențiale ale compoziției demografice a audienței REL⁴. Prima

1. *Scânteia*, 15 ianuarie 1986, p. 5; *Scânteia*, 23 ianuarie 1986, p. 5; *Scânteia*, 30 ianuarie 1986, p. 5; *Scânteia*, 9 ianuarie 1987, p. 3; *Scânteia*, 16 ianuarie 1987, p. 5; *Scânteia*, 29 ianuarie 1987, p. 5; *Scânteia*, 12 ianuarie 1988, p.3; *Scânteia*, 19 ianuarie 1988, p.4; *Scânteia*, 31 ianuarie 1988, p. 4.
2. RFE/RL. RFE Listening Patterns in Romania, February 1980, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980; RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners Survey period June 1986-February 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988.
3. *Scânteia*, 11 ianuarie 1987, p.4; *Scânteia*, 18 ianuarie 1987, p. 5; *Scânteia*, 16 ianuarie 1988, p. 4; *Scânteia*, 17 ianuarie 1988, p.5; *Scânteia*, 23 ianuarie 1988, p.5, etc.
4. RFE/RL. RFE Listening Patterns in Romania, February 1980, RFE/RL. Romanian Listeners' Exposure to and Evaluation of RFE programs, April 1980, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 4, East Europe Area and Opinion Research, September 1971-December 1980; Program Preferences of RFE's Female Audience in East Europe, October 1981, RFE/RL. The RFE Listeners in Romania. Demographic Structure and Listening Frequency, December 1982, RFE/RL. The Program Preferences of Romanian RFE Listeners Related to Some Quantifiable Factors, July 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 5, East Europe Area and Opinion Research, 1981-1983; RFE/RL. The RFE Listeners in Romania. Demographic Structure and Listening Frequency, December 1983, RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners August 1984, HU OSA 300-6-2 Box 6, East Europe Area and Opinion Research, August 1983-December 1985; RFE/RL. Program Preferences of RFE's Romanian Listeners Survey Period June 1986-February 1987, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2

este legată de numărul mare de ascultători de până în 35 de ani care audiau emisiunile acestui post de radio și care făceau ca serviciul românesc să aibă cea mai tânără audiență dintre toate celelalte departamente ale REL. Evident, această situație a fost consecința investiției în timpul de emisie pentru programele pentru tineret transmise de către REL. Această strategie de fidelizare a comportamentului radiofonic al tinerilor față de REL a dat rezultate nu doar pe termen scurt, ci și pe termen mediu. Așa cum o vor arăta sondajele de opinie, foștii adolescenți care își petreceau timpul ascultând *Tinerama* sau dedicațiile muzicale de la *Metronom* vor continua în număr mare să rămână ascultători ai REL, orientându-se însă spre celelalte programele din grila sa. Deși cele trei programe dedicate tinerilor au contribuit la transformarea lor în ascultători ai REL, nu trebuie trecut cu vederea faptul că programele de audiență generală și care tratau, în principal, evenimentele de politică internă și externă (cum ar fi, de exemplu, *Știrile*, *Actualitatea românească*, *România și drepturile omului*, *Programul politic*, *Panorama*) s-au situat, de asemenea, pe primele locuri în topul preferințelor audienței tinere de până în 35 de ani a REL.

Criteriul vârstei a influențat, de asemenea, opțiunea pentru programele transmise de REL. Astfel, audiența programelor *Tinerema*, *Metronom* și *Topul săptămânii* scădea drastic odată cu înaintarea în vârstă a ascultătorilor REL (în special după 36 de ani), în timp ce emisiunile *Comentariul de la Washington*, *Lumea credinței* și *Serviciul Religios* își recrutau cea mai mare parte a ascultătorilor din grupele de vârstă 36-50 de ani și peste 50 de ani.

O altă tendință observabilă în ceea ce privește compoziția demografică a audienței REL este numărul mai mare al bărbaților decât al femeilor care se declarau ascultători ai acestui post de radio. În plus, aceștia audiau de peste 4 ori pe săptămână sau chiar zilnic în proporție mai mare decât femeile programele REL. În ceea ce privește preferințele în materie de emisiuni transmise de acest post de radio, audiența masculină înclina mai mult decât cea feminină înspre programe de analiză politică (cum ar fi *Programul Politic*, *Actualitatea românească*, *Din lumea comunistă*, *Comentariul de la Washington*), în timp ce *Știrile*, *De vorbă cu ascultătorii*, *România și drepturile omului*, *Radio Magazin* și *Convorbiri istorice* prezentau un interes egal pentru ambele sexe. În timp ce ascultătorii masculini preferau în procent mai mare programul de *Sport*¹, partea feminină s-a orientat cu precădere spre *Cvartet duminical* și programele religioase (*Lumea creștină*, *Serviciul religios*).

Nivelul de educație influența atât opțiunea pentru anumite programe, cât și numărul celor care ascultau REL. Astfel, procentul de ascultători ai acestui post de radio cu studii universitare a crescut constant pentru perioada analizată ajungând de la 69%

Box 7, East Europe Area and Opinion Research, March 1986-November 1988 ; RFE/RL. Listening to Western Radio in East Europe 1988, April 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-2 Box 8, East Europe Area and Opinion Research, 1989-1990.

1. Până în 1984, cu excepția sfârșitului de săptămână, programul de *Sport* a fost inclus ca parte a emisiunii *Radio Magazin*.

în 1978 la 79% din totalul audienței REL în 1983¹. Totodată, cele mai audiate emisiuni ale REL atrăgeau în proporții variabile ascultători cu nivel de pregătire diferit. Programele care se adresau cu precădere, dar nu exclusiv unui anumit segment al audienței, cum ar fi *Povestea vorbei*, *Teze și antiteze la Paris*, *Univers American*, *Perspective europene*, *Lumea ideilor*, erau audiate într-un procent mai mare de cei cu pregătire universitară. Sondajul din 1982 și 1984 înregistra o situație mai puțin obișnuită: cu excepția *Perspectivelor europene*, scorul bun de audiență obținut de aceste emisiuni culturale se datora ascultătorilor cu nivel de educație elementară și mediu.

Radio *Europa Liberă* și Securitatea

Un alt indicator al popularității de care REL se bucura în rândul românilor era reprezentat de numeroasele mențiuni din documentele fostei Securități comuniste privind persoane care ascultau, cu diferite ocazii, emisiunile acestui post de radio². În acest context, analiza mea asupra rapoartelor întocmite de organele de Securitate privind starea de spirit a populației va viza două obiective majore: evidențierea modului în care audierea programelor REL ar fi influențat adoptarea de către o parte a ascultătorilor acestui post de radio a unui comportament cotidian „ostil”, „dușmănos” regimului comunist român și legat de acest aspect, în ce măsură astfel de acțiuni „inspirate” de programele REL pot fi catalogate ca fiind unele de rezistență cotidiană față de autoritatea politică comunistă.

Documentele create de organele de Securitate consemnau faptul că ascultarea în particular sau în mod colectiv, în cadrul unor „anturaje”, a emisiunilor transmise de REL influența „negativ” comportamentul sau atitudinea individuală sau de grup față de regimul comunist și liderul său. În acest sens, rapoartele privind starea de spirit a populației indicau în mod direct faptul că informația și accesul nefiltrat la aceasta oferite prin intermediul programelor REL reprezentau principala cauză a unor astfel de comportamente „ostile” sau „dușmănoase”. Astfel, „*sub influența emisiunilor ostile audiate la postul de radio Europa Liberă*”, unele persoane făceau „*afirmații denigratoare și calomnioase cu privire la nivelul de trai al populației din România*”. Dacă se suprapuneau „*pe fondul unor nemulțumiri de ordin personal*”, astfel de comentarii pe teme politice ofereau prilejul celor în cauză să se exprime „*injurios și calomnios la adresa unor înalte personalități din conducerea superioară de partid și*

1. Trebuie menționat faptul că după sondajul din 1983, măsurarea audienței în funcție de nivelul de educație s-a făcut pentru fiecare program al REL în parte.
2. Raporturile încordate dintre regimul comunist român și departamentul românesc al REL a făcut subiectul unor volume publicate în ultimii ani, cum ar fi Mihai Pelin, *Operațiunile Melița și Eterul. Istoria Europei Libere prin documente de Securitate*, Compania, București, 2007; Richard H. Cummings, *Securitatea contra Radio Europa Liberă*, Editura Adevărul, București, 2011 și de același autor, *Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe 1950-1989*, McFarland & Co., Jefferson, 2009.

de stat”, printre care cea mai vizată era, firește Nicolae Ceaușescu¹. Totodată, și alte tipuri de acțiuni sau comportamente pe care le-am integrat în categoria *rezistenței cotidiene* erau puse de către organele de Securitate pe seama influenței emisiunilor REL. Astfel, un muncitor de la Întreprinderea mecanică Cugir a fost identificat ca autorul „*unei scrisori anonime, cu conținut necorespunzător adresate conducerii superioare de partid și de stat*”. În cuprinsul acesteia, autorul său a făcut „*referiri calomnioase cu privire la nivelul de trai al populației [...], privind situația social-politică și economică*”, dar și afirmații similare „*la adresa unei înalte personalități*”. Concluzia cercetărilor efectuate de organele județene de Securitate a pus în evidență faptul că muncitorul „*a redactat și expediat scrisoarea respectivă ca urmare a faptului că se afla sub influența știrilor difuzate de unele posturi de radio străine, îndeosebi a postului autointitulat Europa Liberă, audiate în mod frecvent la domiciliu*”². La rândul său, o elevă din Cluj-Napoca a deteriorat la începutul lunii februarie 1988 „*un portret din clasă*”, care nu putea fi decât cel al lui Nicolae Ceaușescu, și și-a justificat gestul prin faptul că s-ar fi aflat „*sub influența emisiunilor postului de radio Europa Liberă*”, pe care-l asculta frecvent în camera sa de cămin³. Tot ca urmare „*a intensificării propagandei reacționare*” exercitate de același post de radio *Europa Liberă*, mai multe grupuri de tineri și-au exprimat intenția sau chiar au încercat să treacă fraudulos frontiera de stat, motivându-și gestul prin lipsa de libertate sau de perspectivă de realizare a lor în plan socio-profesional în România în comparație cu condițiile oferite de țările occidentale⁴. Totodată, documentele Securității consemnau faptul că investiția făcută de REL în timpul de emisie pentru programele muzicale destinate tinerilor era una eficientă. Aceasta deoarece un număr din ce în ce mai mare de tineri „*audiau știrile transmise de postul de radio Europa Liberă [...], sub motivația de a fi la curent cu noile melodii de muzică ușoară*” și în același timp adoptau „*un comportament libertin, copiat după mișcărilor protestatare ale tineretului din apus*”⁵, cu referire la culturile muzicale rock sau punk, populare în rândul tinerilor români în perioada anilor 1980.

Atribuirea inițierii unor astfel de acțiuni „dușmănoase” influenței deosebite pe care REL a exercitat-o în rândul ascultătorilor săi români ar putea fi pusă pe seama faptului că acesta reprezenta un argument la îndemână și atotcuprinzător, care putea constitui o explicație acceptabilă, inclusiv din punct de vedere ideologic, pentru apariția unei asemenea diversități de manifestări non-conformiste în rândul populației.

Fără a exclude întru totul ipoteza folosirii abuzive a numelui REL în legătură cu inițierea unor acțiuni „ostile” regimului comunist român, consider că o astfel de perspectivă nu poate surprinde complexitatea și importanța rolului pe care acest post

1. ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 8833, vol. 10, f. 251 ; dosar 330, vol. 1, f. 37-37v.

2. ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 337, vol. 1, f. 20.

3. ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 8833, vol. 25, f. 423.

4. ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 8833, vol. 23, ff. 87, 309v ; dosar 8833, vol. 41, f. 35, dosar 8833, vol. 45, f. 80.

5. ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 8833, vol. 23, f. 309 ; dosar 8833, vol. 10, f. 121.

de radio l-a avut în viața de zi cu zi a populației, în perioada de dinainte de evenimente din decembrie 1989. Pentru că au facilitat un acces neîngrădit la informație, emisiunile REL au oferit ascultătorilor români datele necesare pentru a putea distinge adevărul sau realitatea din spatele aserțiunilor propagandei de partid legate de situația politico-economică internă și externă. În acest fel, programele au contribuit la formularea unei opinii critice, care a oferit argumentele necesare detașării individului față de regimul comunist român și liderul său, respectiv a implicării sale într-o serie de acțiuni cotidiene de contestare a autorității lor. Mult mai important, „știrile” transmise de REL au creat un mod alternativ de a percepe și înțelege lumea exterioară, care a oferit ascultătorilor acestui post de radio posibilitatea de a compara și înțelege diferențele, nu doar materiale, dintre experiența vieții lor derulate în cadrele restrictive impuse de un regim comunist și multitudinea de oportunități accesibile doar pe baza unei decizii libere individuale în acest sens dincolo de granițele naționale. Toate aceste elemente se vor regăsi exprimate, sub diferite forme, în cuprinsul scrisorilor pe care cetățenii români le-au adresat postului de radio *Europa Liberă*.

Scrisorile

Scrisorile care ajungeau la REL constituiau subiectul unora dintre cele mai populare emisiuni ale REL (*Actualitatea Românească*, *România și drepturile omului*, dar mai ales, *De vorbă cu ascultătorii*)¹. Conținutul lor confirma nu doar rezultatele sondajelor de opinie analizate anterior, dar și concluziile documentelor elaborate de către organele de Securitate, potrivit cărora REL era pe departe cel mai ascultat post de radio străin din România. De asemenea, opiniile exprimate prin intermediul scrisorilor adresate REL descriau, altfel decât în procente de audiență, locul și rolul important pe care acest post de radio îl ocupa în viața de zi cu zi a românilor².

Așa cum documentele fostei Securități comuniste o indică, scrisorile care ajungeau la REL și erau citite în cadrul emisiunilor sale, nu erau trimise prin sistemul poștal românesc. Ele erau încredințate de către autorii lor, după caz, cetățenilor români care se deplasau în țările socialiste vecine, turiștilor sau studenților străini, conducătorilor auto români sau străini de pe autocamioanele TIR pentru a le trimite REL, prin poștă, după trecerea graniței de stat a României³. În unele cazuri, chiar cetățenii români

1. În afara acestora, scrisorile tinerilor români cu dedicații muzicale erau citite în cadrul programelor de profil, cum ar fi *Metronom*.
2. Textul unora dintre scrisorile citite la REL se regăsesc publicate în volumul editat de Gabriel Andreescu, Mihnea Berindei (eds.), *Ultimul deceniu comunist. Scrisori către Radio Europa Liberă*, Vol. 1 1979-1985, Editura Polirom, Iași, 2010. Spre deosebire de scrisorile folosite în elaborarea studiului nostru, cele cuprinse în acest volum, conform mărturiei editorilor săi, „vorbesc despre fapte, descriu evenimente, nu sunt simple teorii privitoare la regimul comunist”, p. 1.
3. ACNSAS, fond *Documentar*, dosar 8833, vol. 41, f. 36; dosar 8833, vol. 41, f. 80.

aflați în delegații sau în vizită la rudele din afara granițelor țării se adresau REL prin intermediul scrisorilor.

O parte dintre aceste scrisori trimise cu greu din țară spre REL subliniau popularitatea ridicată de care se bucura acest post de radio în rândul românilor și care transforma, uneori, ascultatul emisiunilor sale într-un mod de viață paralel cu cel oficial. Astfel, un corespondent al REL preciza următoarele :

Sunteți ascultați de o covârșitoare majoritate a românilor de toate vârstele. În întunericul în care fără voia noastră ne-a cufundat regimul comunist și conducătorul lui, numai emisiunile dvs. ne aduc speranță și ne satisfac nevoile noastre de adevăr, de cultură și de libertate. Primul gest la deșteptare, dimineța, e de a deschide radioul și să vă ascultăm, ultimul seara este de a-l închide”¹, în timp ce un altul preciza, la rândul său, că : „Postul dvs. de radio reprezintă pentru noi un lucru deosebit. Pentru unii a devenit o adevărată manie, culcându-se și sculându-se cu radioul pe postul dvs.”²

Totodată, cei care se adresau REL menționau în cuprinsul scrisorilor lor care erau emisiunile lor preferate și uneori, motivele pentru care le ascultau. Unul dintre corespondenții REL menționa că :

Cea mai iubită emisiune, sau cele mai iubite sunt acelea în care se discută actualitatea din țară, Actualitatea românească și emisiunea De vorbă cu ascultătorii. Nu vă puteți imagina cum sunt discutate și comentate aceste emisiuni, mai ales cele în care se discută cazuri concrete³.

Într-o altă scrisoare, autorul său nu doar indica titlul emisiunii sale preferate din grila de programe a REL, dar și motivele pentru care aceasta se situa în topul preferințelor sale :

Aproape în fiecare seară, când am posibilitatea, urmăresc cu atenție emisiunile postului de radio Europa Liberă și în special Actualitatea românească, unde comentariile dvs. umplu de satisfacție inimile tuturor ascultătorilor de bună credință din România, deoarece pun punctul pe i și dezbate probleme arzătoare, pe care aparatul de propagandă de la București, prin intermediul radioului, presei și televiziunii le trec sub tăcere spre dezinformarea poporului⁴.

1. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Vlad Georgescu, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 112, 3 March 1985, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 14, Letters and Appeals from Romania 1983-1985.
2. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Vlad Georgescu, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 35, 3 October 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 13, Letters and Appeals from Romania 1982-1983.
3. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Vlad Georgescu, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 35, 3 October 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 13, Letters and Appeals from Romania 1982-1983.
4. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Radio Free Europe Domestic Bloc no. 174, 7 October 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 13, Letters and Appeals from Romania 1982-1983.

Un alt corespondent preciza, la rândul său, de ce emisiunea *De vorbă cu ascultătorii* era unul dintre programele sale preferate de la REL : „*Prin această emisiune putem și noi oamenii de jos din România să ne vărsăm oful nostru cum se zice, de umilințele și necazurile la care suntem supuși la tot pasul de parc-că am fi sclavi fără drepturi care pot fi vânduți la nevoie*”¹.

Unii dintre corespondenți găseau oportun să includă în scrisorile lor și câteva gânduri pe marginea rolului pe care REL îl ocupa în viața lor de zi cu zi. Astfel, un ascultător considera necesar să includă în mesajul său adresat REL următoarele rânduri :

Vă mulțumim în numele tuturor românilor din țară pentru ceea ce faceți pentru noi. Sunteți singurul nostru mijloc de informare. Sunteți oxigenul, sunteți morfina și mână care calmează durerea”². Tot la funcția informativă a REL făcea referire și următorul corespondent pentru care programele acestui post de radio constituiau „singurul mijloc prin care putem afla și noi cei din România adevărul despre țara noastră și despre lumea din afara Cortinei de Fier”³.

Totodată, existența acestui post de radio reprezenta pentru ascultătorii săi singura lor legătură cu lumea liberă. Din această perspectivă, emisiunile REL se constituiau într-un sprijin moral care confirma și reconfirma zilnic românilor că cineva sau ceva de dincolo de Cortina de fier nu i-a abandonat și că îi asista în eforturile lor de a supraviețui într-un regim opresiv de genul celui instaurat de PCR. În acest sens, într-o scrisoare semnată de „Ion românul” se puteau citi următoarele rânduri :

În acele ceasuri de seară ne reculegem în fața aparatelor de radio și mai uităm de vicisitudinile de peste zi, de toate umilințele îndurate pentru a agonisi copiii noștri hrana cu care să poată supraviețui, pentru a întrerupe puțin năvala minciunilor și josniciilor se care suntem asaltați de îndată ce ieșim din casă. Dacă la noi se scurg necurățeniile și minciunile în șuvoi de cum deschidem aparatele, de cum privim în treacăt pe un ziar [...] la emisiunile dvs. mai respirăm ușurați, ne oprim câteva ore să ascultăm adevăruri, îmbărbătare și încredere că nu suntem singuri pe lume”⁴.

1. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 100, 23 May 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 13, Letters and Appeals from Romania 1982-1983.
2. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, N. Stroescu, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 122, 2 July 1989, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 17, Letters and Appeals from Romania 1988-1989.
3. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 100, 23 May 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 13, Letters and Appeals from Romania 1982-1983.
4. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, N. Stroescu, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 84, 9 October 1988, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 17, Letters and Appeals from Romania 1988-1989.

Un alt ascultător își începea scrisoarea adresată REL, „*ziarul vorbit al românilor de pretutindeni*”, cum îl numea el, cu mulțumiri adresate realizatorului emisiunii *De vorbă cu ascultătorii* „și tuturor celor ce contribuie la emisiunile postului, pentru nobila dvs. activitate pusă în slujba idealurilor de libertate a poporului român, de a-l informa și de a-i menține trează conștiința națională, de a-l face să nu se mai simtă singur, lăsat pradă uitării, să știe că există inimi generoase care bat pentru el”¹.

Mult mai pragmatic, un alt ascultător considera că popularitatea REL se datora faptului că opiniile critice exprimate în cadrul programelor sale nu doar coincideau cu cele ale majorității românilor, dar reprezentau un mod mai puțin primejdios de refulare a trăirilor lor negative în legătură cu Nicolae Ceaușescu: „*Ne face plăcere după ce l-am înjurat o zi întreagă pe „nea Nicu” să mai auzim și pe calea undelor despre incapacitățile acestuia, despre mizeria și lipsurile prea bine cunoscute de noi în fiecare zi*”².

Concluzii

Lucrarea și-a propus să evidențieze, pornind de la trei tipuri principale de surse, locul și rolul pe care REL l-a avut în viața de zi cu zi a românilor în perioada regimului comunist. Astfel, în prima parte, folosind rezultatele sondajelor privind audiența REL, am identificat și contextualizat creșterea numărului său de ascultători români, precum și preferințele lor în materie de programe ale acestui post de radio. Creșterea spectaculoasă a audienței departamentului românesc al REL în cursul anilor 1980 s-a datorat atât situației existente în România, cât și evenimentelor petrecute pe plan extern. Subordonarea mass-mediei românești promovării fenomenului adulării publice a liderului comunist român a determinat o lipsă acută a oricărei informații legate de situația internă și externă a țării, dar și o reducere până la dispariție a emisiunilor de divertisment sau a celor care nu aveau subiecte politice din programul Radioteleviziunii Române, mai ales în cea de-a doua jumătate a anilor 1980. Totodată, adâncirea crizei politice și economice a regimului comunist român a determinat un interes sporit din partea populației pentru informații corecte despre situația din România și evoluțiile din plan extern, cu referire mai ales la încercările lui Mihail Gorbaciov de reformare a sistemului socialist din Uniunea Sovietică. Această situație s-a reflectat și în preferințele ascultătorilor români privind programele transmise de REL. Astfel, de departe cele mai ascultate emisiuni erau cele cu profil informativ și politic. Totodată, pe

1. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 32, 12 September 1982, OSA Archivum, HU OSA 300-6-3 Box 13, Letters and Appeals from Romania 1982-1983.
2. Radio Free Europe, Romanian Broadcasting Department, Vlad Georgescu, Radio Free Europe Listeners' Mail no. 198, 26 October 1986, OSA Archivum, HU OSA 300-60-3 Box 15, Letters and Appeals from Romania 1985-1986.

măsura monopolizării mass-mediei interne de către manifestările omagiale dedicate lui Nicolae Ceaușescu, programele REL care au înregistrat o creștere spectaculoasă a audienței au fost cele care abordau, cu precădere, subiecte de politică internă.

Partea a doua și a treia a lucrării au subliniat, din perspective diferite, importanța deosebită pe care populația a atribuit-o activității de ascultare a REL în desfășurarea vieții sale cotidiene, respectiv modul în care ascultarea REL a devenit pentru ascultătorii săi un mod de rezistență cotidiană față de regimul comunist român. Scrisorile trimise REL confirmau, la nivel individual, rezultatele sondajelor de opinie și care plasau acest post de radio în topul preferințelor ascultătorilor români. Astfel, pentru aceștia, audierea programelor REL s-a transformat într-un mod de viață paralel cu cel oficial, în care această activitate nu reprezenta doar unica sursă de informare veridică în legătură cu evenimentele politice interne și externe, ci și un mod mai puțin periculos de defulare a sentimentelor și trăirilor negative în legătură cu Nicolae Ceaușescu și regimul său. Transformarea ascultatului REL într-o formă a *rezistenței cotidiene* a populației față de regimul comunist român are în vedere funcția informativă îndeplinită de programele acestui post de radio. Pentru că au facilitat un acces neîngrădit la informație, acestea au contribuit la formularea unei opinii critice care a oferit argumentele necesare detașării individului față de regimul comunist român și liderul său și respectiv a implicării sale într-o serie de acțiuni cotidiene de contestare a autorității lor.